

МОНГОЛ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ЯЛЫН ТОГТОЛЦОО ТҮҮНИЙГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

П.ГАНТӨМӨР

ХСИС-ийн ШШГС-ийн ШШГЭЗ-н
тэнхимийн эрхлэгч, хошууч

Дэлхийн улс орнуудын эрүүгийн ял эдлүүлэх ажиллагааны зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалт нь өөрийн үүсэл хөгжлийн түүхэн үе шатыг нэгэнт өнгөрөөж, одоо улам боловсронгуй болох чиг хандлага руугаа явж байна.

Дэлхий нийтийн жишиг хандлагыг харсан ч Монгол улсынхаа түүхэн уламжлалыг харахад ч төрийн бодлого, тухайн нийгмийн хөгжил, эрэлт шаардлагаасаа хамааран ялын төрлүүдийг сонгон хэрэглэж байсан бөгөөд түүнийг улам боловсронгуй болгох чигийг эрхэм болгож ирсэн байдаг. Тухайлбал: Нэгдсэн Монгол улсын үед үйлчилж байсан “Их засаг” хуулийн ялын үндсэн төрлүүд нь андгайлах, золиослох, дөнгөлөх, торгох, зодож занчих, гянданд хорих, цөллөгт явуулах, цаазаар аваачих зэрэг байжээ. Их засаг хуулийн дараа үйлчилж байсан “Их Юан гүрний нэвтэрхий хууль”-д туйвандах /богино банзаар 57 удаа занчих/, цавчрагдах /урт банзаар 67-107 удаа занчих/, хөл дөнгөлөх, хол цөлөх, үйлдэхүй хүнд ажил хийлгэх, цавчиж алах, огтчиж алах эдгээр 7 төрлийн ял байсан байна.

“Их засаг” хуулийн ихэнх зүйл ангиудад /51 зүйлийн 41-т нь буюу 80.3 хувьд нь/ цаазаар авах ял эзэлж байсан бөгөөд тус хуульд цаазын ялтай байсан хүн малыг талж авах, эд малыг талж авах, эд малыг хагасалж авах, хэрэв ялт хүн торгуулиа төлж эс чадваас биеэ тушаах зэргээр зохицуулагдаж байсан бөгөөд зарим зүйл заалтыг 1640 оны “Монгол ойрадын хууль”-д зөөлрүүлж эд малаар торгох ялаар сольж байсан байдаг.

Ер нь энэ үеэс дэлхий нийтээрээ цаазаар авах ялаас татгалзаж,

хорих ялыг түлхүү хэрэглэж эхэлсэн бөгөөд хорих ялыг боловсронгуй болгох талаар олон алхмуудыг хийж байжээ. Тухайлбал, АНУ 1786 онд Пенсильван мужийн Филадельф хотод хорих ял эдлэгсдэд зориулан нэгэн шинэ шорон нээсэн нь “пенитенциар”-ын хэмээн нэршсэн байна. Энэхүү пенитенциарыг анх байгуулсан явдал нь шашин шүтлэгийн үзэл санаанд тулгуурласан байна. Пенитенциарыг үүсгэн байгуулагчид нь протестант шашны нэгэн урсгалынхан байсан бөгөөд тэдний үзлээр бол гэмт хэрэгтэн хорих ял эдлэх явцдаа өөрсдийн үйлдсэн нүгэлийг наминчлан гэмшиж, засарч хүмүүжих ёстой ажээ. Ингэж хүмүүжихэд онцгой нөхцөл, тухайлбал, хатуу чанга тусгаарлалт, чимээгүй байх явдал шаардлагатай гэж үзэж байв. Энэ байдлаас болоод шоронд чимээгүй нам гүм байх тусгайлсан орчин бүрдүүлж ингэснээр ялтан, ял эдлүүлэх байгууллагын ажилтнууд бүгд хоорондоо шивнэн ярилцдаг болсон байна. Мөн ял эдлэгсдийг ганцаарчилсан тасалгаанд хорихоос гадна тэдэнд хамтын хөдөлмөрийг хориглох, нарлуулах ажиллагаанд ганц ганцаар нь гаргах, гаднах орчинтой харьцах явдлыг бүр мөсөн хориглох зэрэг хатуу журам үйлчилж байв. Энэ бүхнийг өчүүхэн төдий зөрчихөд л хатуу чангаар цээрлүүлдэг байжээ. Энэ байдал нь ял эдлэгсдийн сэтгэл зүйд маш их дарамттайгаар тусч, ингэснээр хоригдлууд сэтгэл мэдрэлийн өвчнөөр өвчлөх, тэр ч байтугай амь насаа алдах явдал цөөнгүй гардаг болсон байна.

Пенсильваны хэмээн нэрлэгдсэн хорих ял эдлүүлэх нөхцөл нь шашны төлөөлөгчдийн хүсэн хүлээсэн үр дүнд хүрээгүй ажээ.

1816 онд Нью-Йорк мужийн Оборн хотод нэгэн пенитенциарын байгууллага шинээр байгуулагдав. Энэ байгууллага нь нэг талаар дээр дурдсан ганцаарчлан хорих, чимээгүй байдалд буюу заналхийлэлтийн дор ял эдлүүлэх нөхцлийг хэвээр хадгалах, нөгөө талаар хоригдлыг хамтын хөдөлмөрийн үр нөлөөгөөр хүмүүжүүлэх, эдийн засгийн хувьд ашигтай байх шинэ үзэл санаагаар ажиллах болов. Дээрх хоёр аргыг хослуулан хэрэглэснээр хоригдлууд өдрийн цагаар хямд ажиллах хүчний үүрэг гүйцэтгэж, шөнө нь ганцаарчилсан тасалгаанд хоригдож үйлдсэн гэмт хэрэгтээ гэмшин буруугаа ухаарах байдалд шилждэг байв. Ийм байдлаар ял эдлүүлэх ажиллагаа нь “Оборны хэлбэр” хэмээн нэрлэгджээ. Хоригдлын хөдөлмөр хүмүүжил, эдийн засгийн хосолсон энэ шинэ хэлбэр шоронгийн

хөгжилд зохих үр нөлөө үзүүлсэн гэж үздэг. Оборн хэлбэрээр ял эдлүүлэх явдал зөвхөн АНУ-д төдийгүй Европт ч ихээхэн тархан дэлгэрчээ.

XIX зууны хоёрдугаар хагас бол дэлхийн улсуудын ял эдлүүлэх ажиллагааг дэвшилттэй хэлбэрээр зохион байгуулах эрэл хайгуул идэвхтэй хийгдсэн үе байлаа.

XX зуунд АНУ хорих ял эдлүүлэх төрөл бүрийн хувилбарыг шинээр боловсруулахад нилээд анхаарч, ялангуяа ял эдлэгсдийн нийгэм, сэтгэл зүйн онцлогийг ихээхэн харгалзан үзэх болов. Үүний үр дүнд улс орон даяар нэг загварын бус өөр өөр төрлийн ял эдлүүлэх байгууллагууд үүсэн хөгжиж эхлэв.

Манай оронд нүүдэлчин соёл уламжлалаас шалтгаалж удаан хугацаагаар хорих ял нь харьцангуй сүүлд үүссэн байдаг. 1930-1940 оны үеэс Европ загварын шорон бүрэлдэн бий болж, Монголын түүхэн дэх гашуун сургамжит их хэлмэгдүүлэлт болсныг бид мартаха аргагүй.

Өнөөгийн байдлаар авч үзэхэд Хорих байгууллагуудад жилдээ 2500 орчим ялтан шинээр ирж, мөн 2900 орчим ялтан суллагдаж байдаг бөгөөд өршөөл уучлалаар суллагдсан бусад ялтныг оролцуулан тооцоход урьдчилан хорих төв болон шорон гяндангаар эргэлддэг гуч орчим мянган хүн байдаг гэсэн судалгаа гарчээ. Гэтэл эдгээр хүмүүсийн оролцсон гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын хэмжээ 72 тэрбум орчим байдаг боловч нөхөн барагдуулалт төдийлөн хангалтгүй байна.

Дээрх судалгааны үзүүлэлтээс дүгнэлт хийхэд “ тэднийг дахин гэмт хэрэг үйлдүүлэхгүй байх, хүмүүжүүлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх Монгол төрийн ялын бодлого хэрэгжиж байна уу?” гэдэг асуулт байнга давтагддаг. Иймээс өнөөгийн нийгмийн хөгжлийн үе шат, хүний хөгжил, төрийн ялын бодлого, нийгмийн эрэлт шаардлагыг хангах тийм ялын тогтолцоо үгүйлэгдсээр л байна.

Дэлхий нийтийг хамарсан даяарчлалын үйл явц аливаа улс орны ял эдлүүлэх үйл ажиллагаанд ихээхэн хамааралтай болж байна.

Иргэдийг гэмт хэргийн учир шалтгаанаар хорьж цагдах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд шинэ шаардлага тавигдаж, түүнийг зөв шийдвэрлэх явдал зөвхөн тухайлсан нэг орны асуудал биш гэдэг нь тодорхой болсоор байна.

Ял эдлүүлэх ажиллагаанд хандахад орон бүрийн онцлог байх ёстой

ч НҮБ-аас гаргасан Тунхаг бичгүүдэд тогтоосон нэгдсэн жишиг байдаг. Өнөөдөр олон улсуудад ял эдлүүлэх ажиллагаанд тохиолдож буй бэрхшээлтэй асуудлуудыг дараах нөхцөл байдлуудаар нэрлэж байна. Үүнд:

- Олон орны шоронд хоригдогчдын, ялангуяа урьдчилан мөрдөн байцаалтын явцад тэдний дийлэнх олонх нь эрх зүйн хэвийн тусалцаа авах боломжгүй буюу тун бага боломжоор хангагддаг.

- Дэлхийн шоронгууд нь нийгмээс тусгаарлагдан мартагддаг байгууллага болсон.

- Амьдрал дээр шоронгийн нөхцөл байдал хүмүүнлэг бус, НҮБ-аас болон бүс нутгийн тогтоосон хамгийн доод хэм хэмжээнээс доогуур байна.

- Хүний эрх зөрчигдөх явдал, тухайлбал шоронг хэт дүүргэх, эрүүл ахуйн шаардлагыг хангахгүй байх, хүнсний бүтээгдэхүүний хүрэлцээгүй байдал, эмнэлгийн чанаргүй үйлчилгээ, халдварт өвчлөл болон хорих ял эдэлж байхдаа нас барах явдал өндөр түвшинд хүрч, хүчирхийлэл, авилгал өргөн дэлгэрсэн.

- Олон оронд мэргэшсэн боловсон хүчин хүрэлцээгүй, хөрөнгө мөнгө дутагдалтай, шүүх эрх мэдлийн болон эрүүгийн ял шийтгэлийг эдлүүлэх системийн хамтын үйл ажиллагааны зохицуулалт муу байгаагаас хоригдлын гомдлыг шүүх эрх мэдлийн байгууллагад хүргэх болон хянаж үзэх ажиллагаа хэт удаашралтай.

- Олонх шоронд янз бүрийн арьс өнгө ба үндэстний цөөнхид хамаарах хүмүүс байхаас гадна, тэнд байгаа ядуу хүмүүсийн эзлэх хувь хэтэрхий өндөр байна.

- Нийгэм дэх мансууруулах бодис хэрэглэгчдийн асуудлыг шийдвэрлэх оролдлого хийх үед тэдэнд хорих ялыг хэрэглэсэн явдал шоронд хоригдогчдын тоо өсөхөд олон талаар нөлөөллөө. Зарим оронд нийт хоригдогчдын 50 хүртэлх хувь нь хүчирхийлсэн бус, зөвхөн мансууруулах бодистой холбоотойгоор шоронд орсон байна. Эмгэнэлт хувь заяаны эрхээр шоронд байгаа хоригдлуудын мөн төдий хувь нь мансууруулах бодисыг далд нууцаар хэрэглэж байна.

- Эмэгтэйчүүд, хүүхэд, сэтгэл мэдрэлийн ба үхлүүт өвчтэй хоригдлууд, тахир дутуу хүмүүс, өндөр настан, үндэсний ба шашны цөөнхийн төлөөлөгчид, гадаад улсын иргэн, улс төрийн хоригдлууд өөрсдөд нь

зайлшгүй хэрэгцээтэй байгаа халамж анхаарлыг хүлээн авч чадахгүй байна.

-Хорих ялыг зайлшгүй тохиолдолд бус харин ялимгүй гэмт хэрэгт үндсэн ял болгон хэрэглэж байна.

-Зарим оронд цаазаар авах ялыг хэрэглэсээр, хүмүүс шүүхийн шийдвэр биелэгдэхийг хүлээсээр, тэд ихэвчлэн хүмүүнлэг бус нөхцөлд, байвал зохих эрх зүйн хамгаалалтын эрхгүй гэх зэргээр авч үзсэн байна.

Эцсийн дүндээ “Шорон нийгэмд тун бага ашиг өгч хоригдогчдын гэр бүлийг бусниулж тэднийг давхар яллаж байна, гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн барагдуулах чиглэлээр бодит арга хэмжээ авч чаддаггүй, тэднийг хөдөлмөрлүүлэхгүйгээр хорьж байгаа нь харин ч энэ үйл ажиллагаанд саад болж байна, ялтныг хүмүүжүүлэх үндсэн үүргээ хэрэгжүүлж чадахгүй болсон улмаар хохирогчдын ашиг сонирхлыг хангаж чадахгүй байна” гэсэн дүгнэлтэд хүргэж байна.

Дээрх сөрөг үзэгдэл нь Монгол орны нөхцөлд ямар байгааг харьцуулан үзэж дүгнэлт гаргах, шийдвэрлэх арга замыг зөв тодорхойлох явдал олон талын ач холбогдолтой. Монгол улсын өнөөгийн нийгмийн эрэлт шаардлагаас харахад хорих ялын үр нөлөөг дээшлүүлж зөвхөн хүнд төрлийн гэмт хэргүүдэд нийтийг хамруулахгүй байх зарчмыг баримтлах шаардлагатай бөгөөд хөнгөн болон хүндэвтэр гэмт хэрэгт хорих ялыг орлуулан гүйцэтгэх ял шийтгэлийн ямар төрөл байж болохыг эрэлхийлэх шаардлага зүй ёсоор бий болж байна.

**Хорих ялыг өөр төрлийн ялаар орлуулах ямар арга зам байна вэ?,
Одоо хэрэгжиж буй ялын тогтолцоо, түүний хэрэгжилтийг сайжруулах
уу, эсвэл шинэ ялын тогтолцоог эрэлхийлэх үү?**

Эдгээр асуултуудад хариулахын тулд өнөөдөр Монгол улсад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Эрүүгийн хуульд заасан ялын тогтолцоо, тэр дундаас хорихоос өөр төрлийн ялын агуулга онцлог, дэлхий нийтэд хэрэглэж буй ялын тогтолцооны онцлогийг авч үзье.

Торгох ял гэдэг нь : Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд шүүхээс мөнгөн төлөөс оногдуулахыг торгох ял гэнэ. Торгох ялын хэмжээг гэмт хэрэг үйлдэх үед мөрдөгдөж байгаа хууль тогтоомжид заасан нэг сарын

хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг таваас таван зуу дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тогтооно. Торгох ялаас ноцтойгоор зайлсхийвэл уг ялын хэмжээнээс хамааруулан шүүх торгох ялыг Эрүүгийн хуульд заасны дагуу гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар сольж болно.

Шигтгээ: МУ-д өнөөдөр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 140400 төгрөг байна. Иймээс торгуулийн ялын хэмжээ 7 саяас 70 саяд хэлбэлзэж байгаа бөгөөд ихэвчлэн авто ослын хэрэгт ногдуулж байгаа юм. Энэ хэмжээг хөдөө орон нутаг, нийгмийн эмзэг бүлэг болон дунд түвшнийхэнд хүндээр тусдаг өндөр хэмжээ, нөгөө талаас орлого сайтай хэсэг бүлэгт бол өчүүхэн төдий мөнгө бөгөөд ялын шинж чанарыг хангаж чаддаггүй гэсэн шүүмжлэлийг байнга дагуулж байдаг.

Албадан ажил хийлгэх ял: Эрүүгийн хуульд заасан хугацаагаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тодорхойлсон газарт нийгэмд ашигтай ажлыг цалин хөлс олгохгүйгээр хийлгэхийг албадан ажил хийлгэх ял гэнэ. Албадан ажил хийлгэх ял нь нэг зуугаас таван зуун цагийн хугацаатай байна. Албадан ажил нь нэг өдөрт гурван цагаас доошгүй хугацаагаар үргэлжилнэ.

Албадан ажил хийлгэх ял эдлэхээс санаатайгаар зайлсхийсэн ялтны эдлээгүй үлдсэн ялын найман цагийн ажлыг нэг хоног баривчлах ялаар тооцож сольдог, харин хөдөлмөрийн чадваргүй этгээд, жирэмсэн эмэгтэй, гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эх буюу ганц бие эцэг, түүнчлэн тавин таваас дээш насны эмэгтэй, жараас дээш насны эрэгтэй, цэргийн жинхэнэ хугацаат алба хааж байгаа этгээдэд албадан ажил хийлгэх ял оногдуулдаггүй.

Шигтгээ: 2002 онд анх хуулинд томъёолохдоо: 1. Ялтныг биеэр нь ажил хийлгэх; 2. Ялтны цалин хөлсийг улсад тушааж эдийн засгийн хөшүүрэг үзүүлэх зорилтыг агуулж байсан боловч ажлын байрны хомсдол, эдийн засгийн нөөц боломжоос үүдэн хожмоо цалингүй ажиллуулахаар болгож хуульчилсан нь ялын нийгмийн ач холбогдол, нөлөөг багасгасан гэх шүүмжлэлийг дагуулдаг.

Тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ял: Монгол улсын Эрүүгийн хуульд зааснаар гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн төрийн албан тушаал эрхлэх, тодорхой мэргэжлийн болон бусад үйл ажиллагаа явуулах эрхийг энэ хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд

нэгээс таван жил хүртэл хугацаагаар хязгаарлахыг тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ял гэнэ. Тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг гүйцэтгэхдээ тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах ялыг баривчлах, хорих ял дээр нэмэгдэл ялын чанартай оногдуулсан бол үндсэн ялыг эдэлж дууссан өдрөөс эхлэн, харин уг ялыг үндсэн ялын чанартай оногдуулсан түүнчлэн албадан ажил хийлгэх, торгох ял дээр нэмэгдэл ялын чанартай оногдуулсан бол шийтгэх тогтоол хүчин төгөлдөр болсноос хойш 7 хоногийн дотор уг шийдвэрийн хувийг шүүх тухайн этгээдийг ажил, албан тушаалд томилсон, сонгосон, эсхүл тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрх олгосон төрийн захиргааны болон бусад байгууллагад хүргүүлж, ялтны оршин суугаа газрын шийдвэр гүйцэтгэх албанд энэ тухай бичгээр мэдэгдэнэ. Практик хэрэглээ нь 25 % -тай байдаг.

Эд хөрөнгө хураах ял: Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн хувьд ногдох эд хөрөнгийг бүгдийг буюу заримыг үнэ төлбөргүйгээр албадан гаргуулж, төрийн өмчлөлд шилжүүлэхийг эд хөрөнгө хураах ял гэнэ. Мөн гэмт хэрэг үйлдэж олсон эд зүйл буюу түүний үнэ, гэмт хэрэг үйлдэхэд хэрэглэсэн зэвсэг, тээврийн хэрэгсэл, унаа хөсөг болон бусад хэрэгслийг эд хөрөнгө хураах ялаас гадуур заавал хураана гэж хуульчилжээ.

Шүүх эд хөрөнгө хураах ял оногдуулахдаа хураах эд зүйл, эд хөрөнгийг шийтгэх тогтоолдоо нэг бүрчлэн заана.

Баривчлах ял: Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нийгмээс тусгаарлан тодорхой дэглэм бүхий байранд ганцаарчлан байлгахыг баривчлах ял гэнэ. Баривчлах ялыг нэг сараас зургаан сар хүртэл хугацаагаар оногдуулна. Баривчлах ялыг шүүхийн шийтгэх тогтоол гарах үед 16 насанд хүрээгүй этгээд, жирэмсэн эмэгтэй, гурав хүртэлх насны хүүхэдтэй эх, бага насны хүүхэдтэй ганц бие эх, эцэгт оногдуулахгүй. Баривчлах байранд ялтныг ганцаарчлан байлгаж баривчлах ялыг эдлүүлнэ.

Шигтгээ: Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг ганцаарчлан хорих зорилготой боловч байрны хүрэлцээ

хангамж муугаас өнөөдрийг хүртэл ганцаарчлан хорьж чадаагүй бөгөөд өрөөний зохион байгуулалтын журмаар хорьж байгаа нь жирийн дэглэмтэй хорих ялаас ялгагдахаа больсон, ялын зорилгыг хангаж чадахгүй байна гэсэн шүүмжлэлийг дагуулдаг.

Цаазаар авах ял: Онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд цаазаар авах ял оногдуулж болно. Цаазаар авах ялыг буудаж гүйцэтгэнэ. Цаазаар авах ял шийтгүүлсэн этгээд Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид хандаж уучлал хүсэх эрхтэй. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч цаазаар авах ял шийтгүүлсэн этгээдийн амийг уучилсан тохиолдолд гучин жилийн хугацаагаар гянданд хорих ялаар солино.

Шигтгээ: Монгол улс цаазаар авах ялаас татгалзаж байна.

Гадаадын зарим орон дахь хорихоос өөр төрлийн ял

эдлүүлэх ажиллагааны онцлог

Хорихоос өөр төрлийн ял эдлэгсдэд хамаарах олон улсын эрх зүйн баримт бичигт “Токиогийн дүрэм” хэмээн нэрлэгдсэн 1990 оны наад захын жишиг дүрэм хамаарагдана.

Хорихоос бусад төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаанд дараах зарчмуудыг мөрдлөг болгох нь зүйтэйг НҮБ-ын гишүүн орнуудад хандан тунхаглажээ.

1. Хорихоос бусад төрлийн ял эдлүүлэх явцад олон нийтийг аль болох өргөн оролцуулах боломжийг хангах

2. Олон нийтийн аюулгүй байдал, гэмт хэрэгтнүүдийн эрхийн байдлын хоорондын бодит харьцааг хангаж, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх нөхцөл бүрдүүлэх

3. НҮБ-аас тогтоосон жишгийг өөрийн орны шүүх эрх мэдэл, үндэсний онцлогт тохируулан хэрэглэх

4. Нийгмийн сонирхол, үйлдсэн гэмт хэргийн хүнд, хөнгөн зэрэгт уян хатан хандаж шийдвэр гаргаж байх

5. Хорихоос бусад арга хэмжээг хэрэглэхэд саад болох төрөл бүрийн нөлөөллийг аль болох багасгах.⁷

Хорихоос бусад төрлийн ял оногдуулах шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болмогц тухайн этгээдэд аль болох хөнгөлөлттэй хандах нь

⁷ А.Лхагваа. “Монгол улсын ШШГ”ЭЗүй”.2008 он., 309-314-р тал

түүнийг нийгмийн хэвийн амьдралд эргэн очиход тус болдог хэмээн үздэг байна.

Токиогийн дүрмээр сайшаасан нэг зүйл бол хорихоос бусад төрлийн ял эдлүүлэх явцад олон нийт, хэвлэл мэдээллийн оролцоог өргөтгөх явдал юм.

Хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээ буюу ял оногдуулахад холбогдох наад захын жишиг дүрэм НҮБ-ын Ерөнхий ассамблейн 1990 оны 45/110 дугаар тогтоолоор батлагдсан байна.

Уг дүрмийн агуулга зөвхөн хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээ төдийгүй энэ төрлийн ял эдлэгсдэд нэгэн адил хамаарагдах ёстойг заан тодорхойлжээ.

Хятад улс дахь хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн тогтолцооны онцлог.

БНХАУ-ын эрүүгийн хууль дах үндсэн ялыг хөнгөнөөс нь хүнд зүйлд жагсаавал захиран хамаарах, хорьж хөдөлмөрлүүлэх, хугацаатай хорих, хугацаагүй хорих, цаазаар авах таван ял бий.

Захиран хамаарах ялын онцлог нь: Ялтан этгээдийг хорихгүй, зөвхөн зохих эрх чөлөөг нь хязгаарлан захирагдан хамаарагдахаар шийтгэгдсэн ялт этгээд хуульд тогтоосон хязгаарлалтыг журамлан сахих явдал юм.

Захиран хамаарах ял бол ард олонд түшиглэж гэмт эргээдийг өөрчлөх хүчин төгөлдөр бүхий ял шийтгэлийн арга болохыг туршлага нотолсон байна. Захиран хамаарах ял бол хамгийн хөнгөн үндсэн ял болох тул тус ялын ялт ажиллагаа нь нэлээд хөнгөн, хорихгүйгээр улсын ямар түвшинд хор хөнөөл учруулсан гэмт этгээд ба бусад гэмт хэргийн ялт этгээдэд тохируулан хэрэглэнэ. Жишээлбэл, ард иргэдийн биеийн эрх, ардчилалын эрхэнд халдсан гэмт хэрэг, эд хөрөнгөнд халдсан гэмт хэрэг, нийгмийн хамааралтын эмх дэглэмийг самууруулсан гэмт хэргийг хийсэн хөнгөн ялт этгээдэд тохируулан хэрэглэнэ.

Захиран хамаарах хугацааг 3 сараас дээш 2 жилээс доош байлгана. БНХАУ-ын Эрүүгийн хуулийн 52 дугаар зүйлд "...зоосоор яллахаар шийтгэхдээ хийсэн ялынх нь үйл байдлыг үзэж яллах зоосны тоог тогтоох ёстой, ялласан зоосыг шүүн таслалт тогтоосон хугацааны дотор нэг удаад буюу хугацаа хувааж тушаана, хориглогдошгүй гай гамшиг болсон байвал ялыг багасгах буюу хэлтрүүлж болно" гэжээ. Ихэнх гэмт хэргүүдэд **хорих**

болон **хорьж хөдөлмөрлүүлэх ялыг** үндсэн ялын чанартайгаар, **торгох ялыг** нэмэгдэл ялын чанартай хэрэглэхээр заажээ.

Герман улс дахь хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн тогтолцооны онцлог

Торгуул бол Герман улсын эрүүгийн ял оногдуулалтад хамгийн өргөн хэрэглэгддэг байна. Торгуулийн ял нь 5-360 өдөр байх ба торгуульд хамруулах цалингийн хэмжээг шүүх тогтоодог байна. ХБНГУ-д торгох ял нь үндсэн ялд хамаардаг бөгөөд түүнийг өдрийн орлогоор хэмжиж оногдуулдаг. Мөнгөн торгуулийн өдрийн орлогын доод хэмжээ нь 5 өдрийн бүтэн орлого, дээд хэмжээ нь 360 өдрийн бүтэн орлого байна.

Өдрийн орлого 10-10.000 еврогийн хооронд хэлбэлзэх ба торгуул төлөхгүй бол хорих ялаар солино. Нэг өдрийн орлого хорих ялын нэг өдөртэй тэнцэх бөгөөд торгох ялыг сольсон тохиолдолд нэг өдрөөс 2 жил хүртэл хугацаатай хорино.

1992 оноос Германд “эд хөрөнгийн торгуул” гэсэн нэмэгдэл ялыг хэрэглэж эхэлсэн бөгөөд мансууруулах бодис худалдах болон зохион байгуулалттай бүлгийн орлогыг хураан авах боломжийг бүрэн нээх, уг гэмт явдалд орох хөрөнгө оруулалтыг зогсооход чиглэгдсэн энэ ялыг өдрийн орлогод тооцохгүй, шүүхээс улсад төлүүлэхээр тогтоосон мөнгөн дүнгээр тодорхойлогддог.

Америкийн нэгдсэн улс дахь хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн тогтолцооны онцлог.

АНУ-ын холбооны болон муж улсуудын шүүхийн дэргэд шүүхийн шийдвэр, тогтоолыг албадан гүйцэтгэх ажиллагааг явуулж байдаг ажилтан байх ба холбооны шүүхэд түүнийг маршал, мужийн шүүхэд шериф гэж нэрлэдэг боловч хэрэгжүүлж байдаг чиг үүргийн хувьд зарчмын ялгаа байхгүй учраас нийтэд нь шериф гэдэг нэр томъёог хэрэглэдэг байна.

Шериф нь шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх ажлыг эрхлэн гүйцэтгэхээс гадна шүүхийн барилга байгууламжийн аюулгүй байдлыг хангах, хариуцагчид нэхэмжлэлийг гардуулах, гэрчийг дуудах зэрэг шүүхийн ажлыг гүйцэтгэдэг байна. Зарим хэд хэдэн муж улсад цагдаагийн үүрэгт ажлыг ч давхар хийдэг байна.

АНУ-ын шүүхээс оногдуулдаг ялын төрөл нь голдуу **барьцаалах,**

торгууль хүлээлгэх, хорих ял эдлүүлэх юм. Барьцаалах гэдэг нь ялыг тэнсэж, шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхийг тодорхой хугацаагаар хойшлуулах ойлголт бөгөөд хорихоос бусад төрлийн ялд багтана. Барьцаалах ялыг хэрхэн оногдуулахыг АНУ-ын хууль тогтоомжинд нарийвчлан тусгасны дээр дундаж хугацаа нь 1-5 жил байхаар заажээ. Барьцаалах ялын үндсэн нөхцөл нь энэ төрлийн ял эдлэх хугацаандаа шинээр гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх явдал юм. Хэрэв барьцаалах, торгууль хүлээлгэх ялыг нэгэн зэрэг оногдуулсан бол торгуулийн төлбөрөө төлж барагдуулах явдал нь ял эдлэлтийн биелэлтийг харуулах нэг чухал нөхцөл болдог байна.

АНУ-д торгох ялыг ямарч ангилалын гэмт хэрэгт оногдуулах боломжтой, үндсэн болон нэмэгдэл ялын чанартайгаар түгээмэл хэрэглэгддэг ялын төрөл бөгөөд хүнийг санаатай алсан зэрэг онц хүнд хэрэгт цаазаар авах, хорих ялыг үндсэн ялын чанартайгаар, торгох ялыг нэмэгдэл ялын чанартай хэрэглэдэг.

Шүүхийн шийдвэрт торгуулийн мөнгийг нэн яаралтай төлөх эсвэл зохих хувиартайгаар төлөхийг заадаг. Торгуулийн мөнгө 30-90 хоногийн дотор төлөгдөөгүй бол энэ ял биелэгдээгүйд тооцдог байна.

Холбооны хэмжээнд торгуулийн хэмжээ нь 500,000 хүртэл доллар, муж бүрд харилцан өөр боловч дунджаар 10.000-250.000 хүртэл доллар, Огайо мужид 25.000 хүртэл, Нью-Йорк, Кентукки зэрэг мужид 10.000-20.000 хүртэл байдаг бол мансууруулах бодис худалдсан хэрэгт 8-20 сая доллар хүртэл торгууль оногдуулах боломжтой байдаг байна. Торгууль төлөхөөс зайлсхийвэл 6 сар хүртэл баривчлах ялаар солино.

Япон улс дахь хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн тогтолцооны онцлог.

Япон улсын эрүүгийн ялын тогтолцоо нь:

1. Бага хэмжээний торгууль
2. Торгууль
3. Эрүүгийн баривчилгаа
4. Албадан болон албадан хөдөлмөрлүүлэхгүйгээр хорих
5. Цаазаар авах гэсэн төрлүүдтэй байдаг.

Тус улсын Эрүүгийн хуулийн 15 дугаар зүйлд “..мөнгөн торгуулийн хэмжээ 10.000 иенээс дээш байна, хөнгөрүүлэх нөхцөл байдал байгаа бол

10 иенээс бага байж болно”, 17 дугаар зүйлд “...бага хэмжээний торгууль нь 1.000-10.000 хүртэл иен байна” гэжээ. Торгох ял нь үндсэн болон нэмэгдэл ялын чанартай хэрэглэгддэг бөгөөд торгуулийн хэмжээ нь гэмт хэрэг үйлдсэн хувь хүн болон хуулийн этгээдэд өөр өөр байдаг бөгөөд нийт шийтгүүлэгчдийн 90 хувь нь торгуулийн ялд хамаарагддаг байна. Энэ нь нэгд, авто замын осол зөрчилтэй холбогдсон гэмт хэрэг их гардаг. Хоёрт, богино хугацааны хорих ялыг аль болох цөөн оногдуулах эрмэлзэлтэй байдаг зэргээр тайлбарлагдана.

Эрүүгийн баривчилгааг хор хохирлоор бага гэмт хэрэг үйлдэгчдэд 1-30 хоногийн хугацаагаар оногдуулна.

Албадан буюу албадан хөдөлмөрлүүлэхгүй хорих ялыг 1 сараас 15 жил, эсвэл бүх насаар нь хорихоор оногдуулдаг. Бүх насаар нь хорихоор ял оногдуулдаг гэх боловч тэр нь харьцангуй ойлголт юм. Хэрэв бүх насаараа хорих ялаар шийтгүүлэгчид 10 жил хорих ял эдлэх ба хүмүүжиж чадсанаа харуулсан тохиолдолд тэднийг хугацаанаас нь өмнө тэнсэн суллаж болдог байна. Японд хоригдлыг хүмүүжүүлэх үндсэн хэрэгсэл нь биеийн хүчний хөдөлмөр гэж үздэг.

Дээрх нөхцөл байдлаас дүгнэж үзэхэд Монгол улсын эрүүгийн ялын тогтолцооны цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлох, түүний үр дүнг дээшлүүлэх чиглэлээр дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Хүн төрөлхтөн ХХI дүгээр зуунд нийгэм, эдийн засаг, хүний хөгжлийн жам ёсыг дагаж цаазаар авах ялаас татгалзаж, хорих ялын хамрах хүрээг багасгах чиг хандлагыг эрхэмлэх болсон нь ажиглагдаж байна. Иймээс Хорихоос өөр төрлийн ялын төрөл хэлбэрийг шинэчлэн баталгаажуулах шаардлага зүй ёсоор тавигдаж эхэлж байна. Энэ чиглэлээр НҮБ-аас баталсан жишиг дүрмээр хэрэгтэнд дараах арга хэмжээг авч болохыг зөвлөмж болгодог. Тухайлбал: Урьдчилан анхааруулах, хариуцлагаас тэнсэж чөлөөлөх, иргэний эрхэнд нь халдах, торгууль зэрэг эдийн засгийн чанартай арга хэмжээг авах, өмч хөрөнгө эзэмших эрхийг хасах буюу хөрөнгийг нь хураах, оногдуулсан ялыг тэнсэх буюу хойшлуулах, ял эдлүүлэх байгууллагад өдөр бүр очиж байхаар шийдвэрлэх, гэрийн хорионд байлгах зэрэг арга хэмжээг хамруулсан байна.

Олон улсын барьж буй эдгээр зарчмаас гадна манай орны нөхцөл

байдал, иргэдийн санаа бодолд нийцсэн, нийгмийн эрэлт хэрэгцээг хангахуйц ялын төрөл хэлбэрийг эрэлхийлэх шаардлагатай бөгөөд өмнөх хуулиудыг санаачлан хэрэгжүүлэхдээ ч мөн энэ зарчмыг баримталж ялын төрөл хэлбэрүүдийг шинэчилж иржээ.

2. Хорихоос өөр төрлийн ялын тогтолцоо түүний хэрэгжилтийг боловсронгуй болгох. Тухайлбал: торгох ялын хэмжээг нийгмийн шударга ёсны зарчим, ялын чанар хүн болгонд ижил үйлчлэх зарчмын үүднээс харгалзан үзэж Герман болон бусад орны жишгээр торгуулийн хэмжээг өдрийн орлогоор тооцох, Японы жишгээр бага торгууль, торгуулийн гэсэн систем буюу ялгаатай ангиллын систем зэргийг өнөөгийн хувилбартай хослуулах хэлбэрээр зохицуулалт хийх боломж харагдаж байна. Торгох ял нь хэрэгжүүлэхэд хамгийн түгээмэл ял бөгөөд цаашид ч энэ чанар хадгалагдах тул нийгмийн шаардлагыг хангаж чадах уян хатан хэлбэрийг сонгож хэрэглэх нь зүйтэй байна.

2002 онд Эрүүгийн хуульд шинээр оруулсан Баривчлах болон албадан ажил хийлгэх ялын тогтоцоо нийгмийн ач холбогдол, хүмүүжлийн нөлөөг нь нарийвчлан тогтоож судлах шаардлагатай байна. Хорих ангийг нээлттэй хаалттай системд шилжүүлсэн тохиолдолд баривчлах ялын хэрхэн уялдахыг тогтоох.

Олон улсад хэрэгжиж байгаа эрүүгийн баривчилгаа, гэрийн хорио, хорьж хөдөлмөр хийлгэх, хамт олон, ах дүүсийн баталгаанд өгөх, мөнгөн барьцааны хугацаа гэх мэт шинэ хэлбэр төрлүүдийг судалж үзэж болох юм.